

UOT: 634.8:631.527

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA BECƏRİLƏN ÜZÜM SORTLARININ ADLARININ KOD VƏ ŞİFRƏLƏRİ

V.M.QULİYEV

AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutu, aqrar elmlər doktoru, dosent

Məqalədə qeyd olunur ki, *V.vinifera L.* növünə məxsus olan üzüm sortlarının OIV deskriptorları əsasında 400-dən artıq əsas genetik əlamətləri, irsi dəyişkənlik tipləri beynəlxalq miqyasda qəbul edilmiş müvafiq qaydada kodlaşdırılmış və şifrələnmişdir. Buna uyğun olaraq Azərbaycanda üzüm sortlarının rəqəmsal formada ampeloqrafik təsvirlərinin hazırlanmasına başlanılmışdır. Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə olaraq 270-dən artıq aborijen və introduksiya olunmuş, həmçinin yeni yaradılmış üzüm sortlarının əsas genetik əlamətləri, ampelo-deskriptor xüsusiyyətləri rəqəmsal ampeloqrafiya üsuluna müvafiq kodlarla və şifrələrlə ifadə olunmuşdur. Azərbaycan ampeloqrafiyası fundamental əsərlərdə belə şifrə və kodların oxunması üçün azərbaycan, ingilis və rus dillərində açarları verilmişdir. Həmçinin, ampeloqrafik təsvirlərin aparılması məqsədilə aborijen üzüm sortlarının adları kod və şifrələrlə ifadə olunmuşdur. Məqalədə həmçinin üzüm sortlarının ilk dəfə olaraq rəqəmsal ampeloqrafik təsvirləri üçün nümunə verilmişdir.

Açar sözlər: rəqəmsal ampeloqrafiya, interaktiv ampeloqrafiya, ampelo-deskriptor, kod, şifrə

Ключевые слова: цифровая ампелография, интерактивная ампелография, ампело-дескриптор, коды и шифры

Key words: digital ampelography, steractive ampelography, ampelo-descriptor, codes and ciphers

Tədqiqatın ümumi xarakteri. Ampeloqrafiya bir elm sahəsi olaraq ilk növbədə müasir dünyada mühüm iqtisadi əhəmiyyət kəsb edən üzüm bitkisinin növ və sortlarının toplanılması, genofondunun qorunması, kolleksiya bağlarının salınması, perspektivli sortların yaradılması, onlardan səmərəli istifadə olunması və istehsalata yönəldilməsi istiqamətində özünəməxsus tarixi inkişaf yolu keçmişdir. Bu elmin hazırda üç şöbəsi – **ümumi ampeloqrafiya** (*Vitaceae* Juss. fəsiləsinin təkamülü, sistematikasını, yayılması, dəyişkənlik və irsiyyət qanunauyğunluqları, növ və sort biomüxtəlifliyi, ekoloji problemləri, tədqiqat üsullarının yaradılması və s. tədqiqi), **xüsusi ampeloqrafiya** (növ, sort, klon və formaların ampeloqrafik təsviri, fenoloji, aqrobioloji, uvoloji, biokimyəvi, təsərrüfat-texnoloji və s. xüsusiyyətlərinin tədqiqi) və **interaktiv ampeloqrafiya** (beynəlxalq əlaqələr əsasında üzüm sortlarında molekulyar səviyyədə kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin və genetik əlaqələrin tədqiqi) ayırd edilir. AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutunda 40 ildən artıq bir müddət ərzində üzümçülük üzrə aparılan elmi-tədqiqat işləri nəticəsində dünya ampeloqrafiya elminin yeni bir sahəsi olan **rəqəmsal ampeloqrafiya** (üzüm bitkisində irsi əlamət və xüsusiyyətlərin kodlarla və şifrələrlə ifadə olunması) şöbəsinin əsası qoyulmaqla Azərbaycan Respublikasında ampeloqrafik tədqiqatlara dair kapital əsərlərin yazılmasında və üzüm sortlarının ampelo-deskriptor təsvirlərinin aparılmasında istifadə edilmişdir. Dünyada *V.vinifera L.* növünə məxsus olan üzüm sortlarının OIV deskriptorları əsasında

beynəlxalq miqyasda qəbul edilmiş 400-dən artıq əsas genetik əlamətləri, irsi dəyişkənlik formaları müvafiq qaydada kodlaşdırılmış və şifrələnmişdir (7, 8). Buna müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə olaraq 270-dən artıq aborigen və introduksiya olunmuş, həmçinin yeni yaradılmış üzüm sortlarının ampelo-deskriptor xüsusiyyətləri rəqəmsal ampeloqrafiya üsuluna müvafiq olaraq əsas genetik əlamətləri müvafiq kodlarla və şifrələrlə ifadə olunmuşdur(2, 3). Qeyd edək ki, rəqəmsal ampeloqrafiyanın metodikalarından istifadə etməklə dünya miqyasında becərilən üzüm sortlarının çox yığcam rəqəmsal formada ampeloqrafik təsvirlərini aparmaq mümkündür. Artıq Azərbaycanda becərilən üzüm sortlarının rəqəmsal formada ampeloqrafik təsvirlərinin hazırlanmasına başlanılmışdır.

EKSPERİMENTAL HİSSƏ. “Naxçıvan Muxtar Respublikasının ampeloqrafiyası”, birinci və ikinci cild “Azərbaycan ampeloqrafiyası” adlı kitablarda üzüm sortlarında genetik əlamətlərin OIV deskriptorları üzrə beynəlxalq miqyasda qəbul edilmiş şifrə və kodları verilmiş və bu əsasdə oxunması üçün azərbaycan, ingilis və rus dillərində açarları verilmişdir. Eyni zamanda ilk dəfə olaraq Azərbaycan Respublikasında becərilən kişmişi, süfrə, universal və texniki istiqamətli üzüm sortlarının elektron kataloqlaşdırılması üçün onların adları müvafiq şifrə və kodlarla ifadə olunmuşdur. Üzüm sortlarının adlarının kod və şifrələri onların hər birinin hansı dövlətə, bölgəyə, xalqa, həmçinin sistematik baxımdan hansı fəsiləyə cinsə, növə məxsus olmasını ifadə edir. Azərbaycan Respublikasında ampeloqrafik tədqiqatlar indiki dövrdə müasir tələblərə uyğun davam etdirilir (4, 5, 6). Aborigen üzüm sortlarının rəqəmsal ampeloqrafik təsvirlərinin aparılmasında *Vitaceae* Juss. fəsiləsinin müasir təsnifatından da istifadə olunaraq sortların adları şifrə və kodlarla ifadə olunmuşdur (Cədvəl 1).

Cədvəl 1

Azərbaycan Respublikası ərazisində becərilən üzüm sortlarının şifrə və kodları

№	Üzüm sortlarının adları	Şifrəsi	Kodu
Kişmişi sortları - Кишмишные сорта - Seedless varieties			
1	Ağ kişmişi-Аг кишмиши – Ag kishmishi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	K.1-1
2	Daş kişmişi - Даш кишмиши - Dash kishmishi	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	K.1-2
3	Əsgəri- Аскери - Askery	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	K.1-3
4	Xiřça kişmişi - Хырча кишмиши - Khyrcha kishmishi	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.-	K.1-4
5	Xirdagilə sarı kişmişi – Хырдагиля сары кишмиши - Khyrdagila sary kishmishi –	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	K.1-5
6	Qəhvəyi kişmişi- Гахвай кишмиши – Gahvayi kishmishi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	K.1-6
7	Qırmızı kişmişi- Гырмызы кишмиши – Gyrmyzy Kishmishi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	K.1-7
8	Mərməri kişmişi- Мармари кишмиши - Marmari kishmishi	Az.N,V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	K.1-8
9	Naxçıvan qara kişmişi – Нахчыван гара кишмиши – Nakhchyvan gara kishmishi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.1-9

№	Üzüm sortlarının adları	Şifrəsi	Kodu
10	Sarı kişmiş - Сары кишмиши - Sary kishmishi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	K.1-10
11	Yumrugilə sarıkişmiş - Юмругиле сары кишмиши – Yumrugila sary kishmishi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	K.1-11
12	Yumrugilə Abşeron kişmiş - Юмругиле Абшерон кишмиши - Yumrugila Absheron kishmishi	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	K.1-12
Süfrə sortları - Столовые сорта – Varieties tables			
13	Abşeron gəlinbarmağı - Абшерон гелинбармагы - Absheron gelinbarmagy	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-1
14	Abşeron xatınısı - Абшерон хатынысы - Absheron khatynusy	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-2
15	Abşeron keçimətcəyi –Абшерону кечиемджеги - Absheron kechiemjeyi	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-3
16	Abşeron qızıl üzümü - Абшерон гызыл узуму - Absheron gyzyl uzumu	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-4
17	Ağ üzüm - Аг узум - Ag uzum	Az.N.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-5
18	Ağ Dərbəndi- Аг Дербенди - Ag Derbendi	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.-	R.2-6
19	Ağ gavra - Аг гзвра - Ag gavra	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-7
20	Ağ göybəndam - Аг гейбендам – Ag goybendam	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-8
21	Ağ kürdəşi- Аг курдеши - Ag kurdeshi	Az.N.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-9
22	Ağ xəlili - Аг хелили - Ag khalili	Az.N.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-10
23	Ağ quşürəyi - Аг гушурейи – Ag gushureyi	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-11
24	Ağ şanı-Аг шаны – Ag shani	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a..	R.2-12
25	Ağ tayfi-Аг тайфы – Ag tayfi	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-13
26	Ağadaуı-Агадайы - Agadayı	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-14
27	Ala şanı -Ала шаны – Ala shani	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-15
28	Ağdam keçimətməsi - Агдам кечимемеси – Agdam kechimemesi	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-16
29	Ayiboğan - Айыбоган – Ayibogan	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-17
30	Ağ üzüm-Аг узум -Aq uzum	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-18
31	Bəndi - Бенди – Bendi	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-19
32	Bəy üzümü - Бей узуму – Bey uzumu =	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-20
33	Əliməmmədi -Алимеммеди – Alimemmedi	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-21
34	Əmiri - Амири - Amiri.	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-22
35	Əziz - Азиз - Aziz	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-23
36	Fatmayı - Фатмай – Fatmayı	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-24
37	Gəlinbarmağı -Гелинбармаги – Gelinbarmaqi	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-25
38	Gözəl üzüm - Гёзал узум – Gozel uzum (beautiful grape)	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-26
39	Gülabı -Гулаби - Gulabi	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-27
40	Hası Abbas - Гаджи Аббас – Hadji Abbas	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-28
41	Haçabaş - Ачабаш - Nachabash	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-29
42	Xatınbarmağı - Хатунбармаги - Khatunbarmaqi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-30
43	Xatını - Хатуну - Khatini	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-31
44	Kal üzüm - Кал узум – Kal uzum	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.-	R.2-32
45	Kəhrəba - Кахраба - Kahraba-	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-33
46	Qara gözü – Каракозу- Qaragozu	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-34
47	Qara şanı - Кара шаны –Qara shani	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-35
48	Qara göybəndam - Кара Гейбендем – Qara Geybendam	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-36
49	Qara xəlili - Гара Халили - Gara Khalili	Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	R.2-37

№	Üzüm sortlarının adları	Şifrəsi	Kodu
50	Qara kürdəi - Гара курдеши - Gara kurdeshi	<i>Az.N.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-38
51	Qara pişraz - Гара пиşраз – Gara pishraz	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-39
52	Qara şəfeyi - Гара шафеи - Gara shafeyi	<i>Az.N.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-40
53	Qara yay üzümü - Гара яй узуму – Gara yay uzumu	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-41
54	Qırmızı inəkəmcəyi - Гырмызы инекемджеи - Gyrgyzy inekamjayi	<i>Az.N.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-42
55	Qırmızı tayfi - Гырмызы тайфы - Qyrgyzy tayfy	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-43
56	Qırmızı hüseyni – Гырмызы хусейни - Qyrgyzy huseyni	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-44
57	Qırmızı sahibi - Гырмызы сахиби – Qyrgyzy sahibi	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-45
58	Qırmızı səabi - Гырмызы сааби – Qyrgyzy saabi	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	U.2-46
59	Qırmızı şəfeyi - Гырмызы шафеи - Qyrgyzy shafeyi	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-47
60	Qızılı səbzə - Гызылы сабза - Gyzyly sabza	<i>Az.N.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-48
61	Mahmudu - Махмуду - Mahmudu	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-49
62	Misqalı - Мискалы - Misgaly	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-50
63	Naхçıvan Hüseynisi - Нахчыван Хусейниси - Nakhchyvan Huseynisi	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-51
64	Naхçıvan qara şanısi -Нахчыван гара шанысы – Nakhchyvan gara shanysy	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-52
65	Naхçıvan qırmızı şanısi -Нахчыван гырмызы шанысы – Nakhchyvan gyrgyzy shanysy	<i>Az.N.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-53
66	Naхçıvan ağ tayfisi- Нахчыван аг тайфысы - Nakhchyvan ag tayfysy	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-54
67	Naхçıvan inəkəmcəyi – Нахчыван Инекəмджеи ский - Nakhchyvan inekemjeyi	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-55
68	Naхçıvan keçiməmcəyi -Нахчыван кечимемеси - Nakchyvan kechimemesi	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-56
69	Naхçıvan qırmızı şanısi - Нахчыван гырмызы шанысы - Nakhchyvan gyrgyzy shanysy	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-57
70	Naхçıvan qara şanısi -Нахчыван гара шанысы - Nakhchyvan qara shanysy	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-58
71	Naхçıvan qızıl üzümü - Нахчыван гызыл изюму - Nakhchyvan gyzyly uzumu	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-59
72	Nəqşəbi - Нагшаби - Nagshabi	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-60
73	Rişbaba - Ришбаба – Rishbaba	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-61
74	Sarı şəfeyi- Сары шафеи - Sary shafeyi	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-62
75	Sarıgilə - Сарыгиле – Sarygila	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-63
76	Sultanı -Султаны - Sultany	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-64
77	Sürməyi - Сурмеи - Surmeyi	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-65
78	Talibi - Талиби - Talibi	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-66
79	Təbrizi - Табризи - Tabrizi	<i>Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-67
80	Çəhrayı sahibi – Чахрайи сахиби -Chahrayi sahibi	<i>Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-68
81	Yalançı şanı - Яланчы шаны - Yalanchy shany	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-69
82	Zeynəbi - Зейнаби - Zeynabi	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-70
83	İrisalxımlı - Ирисалхымлы – Irisalkhymly	<i>Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.</i>	R.2-71
84	Şangirey – Шангирей - Shangirey		

№	Üzüm sortlarının adları	Şifrəsi	Kodu
Universal sortlar – Универсальные сорта – Universal varieties			
85	Abbası - Аббасы - Abbasy	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-1
86	Ağ Aldərə - Аг Алдара –Ag Aldara	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-2
87	Ağ salyan - Аг Сальян - Ag Salyan	Az..V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-3
88	Ağ Beyləqanı - Аг Бейлагани -Ag Beylagani	Az..V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-4
89	Ağdam qızıl üzümü - Агдам гызыл изюму – Agdam gyzyl uzumu	Az..V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-5
91	Dik xərci - Дик харджи -Dik kharji	Az..V.v.ssp. sativa. C.o.s.ac.	U. 3-7
92	Duzalı - Дузалы - Duzaly	Az..N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-8
93	Dəbbi güləbi –Дабби гулабы – Dabbi gyulaby	Az..N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-9
94	Əhmədbəyli ağ şireyi - Ахмедбейли аг ширейи -Ahmedbeyli ag shireyi	Az..V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	U.3-10
95	Hafizəli – Хафиз Али –Hafiz Ali	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-11
96	Xanımi - Хануми - Khanumu	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-12
97	Qoç üzümü - Гоч изюму -Goc uzumu	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-13
98	Qoyun gözü - Гююн гозу - Goyun gyozu	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	U.3-14
99	Qara şəfeyi- Гара шафейи - Gara shafeyi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-15
100	Qara quş ürəyi – Гара гушурейи – Gara gushureyi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-16
101	Qırmızı Hüseyni - Гырмызы Хусейни – Gyrgyzy Huseyni	Az.N.V.v.ssp. sativa. . C.o.s.a.	U.3-17
102	Təbərzə - Табарза - Tabarza	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-18
103	Məşədiəli – Машадиали –Mashadiali	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	U3-19
104	Narıncıgilə - Нарынджыгила - Narynjygila	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	U.3-20
105	Sarı Aldərə - Сары Алдара - Sary Aldara	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U/3-21
106	Şahdənə - Шахдана -Shahdana	Az..V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-22
107	Şabranı - Шабраны - Shabrany	Az..V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-23
101	Qırmızı Hüseyni - Гырмызы Хусейни - Gyrgyzy Huseyni	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-17
102	Təbərzə - Табарза - Tabarza	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-18
103	Məşədiəli – Машадиали –Mashadiali	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	U3-19
104	Narıncıgilə - Нарынджыгила - Narynjygila	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	U.3-20
105	Sarı Aldərə - Сары Алдара - Sary Aldara	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U/3-21
106	Şahdənə - Шахдана -Shahdana	Az..V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-22
107	Şabranı - Шабраны - Shabrany	Az..V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	U.3-23
Texniki sortlar – Технические сорта - Technical varieties			
108	Ağ Almərdan - Аг Алмардан - Ag Almardan	Az.N..V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-1
109	Ağ Lkeni - Аг Лкени -Ag Lkeni	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.ac.	T.4-2
110	Ağdam qızıl üzümü - Агдам гызыл изюму - Agdam gyzyl uzumu	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-3
111	Ağ kələmpir - Аг Калампир - Ag kalampir	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-4
112	Arazvari - Аразбары -Arazbare	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-5
113	Badamlı – Бадамлы - Badamly	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-6
114	Batıx - Батых – Batykh	AzN.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-7
115	Bayanşirə - Баянширей Bayanshira	Az..V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-8
116	Biləv üzümü - Билев изюму - Bilev uzumu	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-9
117	Dağ üzümü – Даг изюму -Dag uzumu	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-10
118	Daşqara - Дашгара -Dashgara	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-11
119	Dəbbi güləbi- Дабби гулабы - Dabbi Gyulaby	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-12
122	Hacı Əhmədi - Гаджи Ахмеди - Hacı Ahmadi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c/	T.4-15
123	Həmşərə - Гамашара -Hamashara	Az..V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-16
124	Hənəqırna - Арна-грна –Arna-grna	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-17
125	Xallı üzüm - Халлы изюм -Khally uzum	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-18

№	Üzüm sortlarının adları	Şifrəsi	Kodu
126	Xan üzümü- Хан изюму -Khan uzumu	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-19
127	Xanları - Ханлары -Khanlary	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-20
128	Xərçi – Харджи - Kharji	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-21
129	Xətmi – Хатми -Khatmi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-
130	Innabi - Иннабы - Innaby	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-23
131	Qara Aldəgə- Гара Алдара - Gara Aldara	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-24
132	Qara Hənəqırna - Гара арна-грна - Gara arna-grna	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-25
133	Qara Lkeni - Гара Лкени - Gara Likeni –	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-26
134	Qara xəzani – Гара хазани - Gara Khazani	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-27
135	Qara sərmə - Гара сарма -Gara sarma	V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-28
136	Qırmızı Qəməri- Гырмызы гамари – Gyrgyzy gamari	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-29
137	Qırmızı hənəqırna - Гырмызы арна-грна - Gyrgyzy arna-grna	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-30
138	Qızılı səbzə- Гызылы сабза - Gyzyly sabza –	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-31
139	Mədrəsə - Мадраса -Madrasa	T.4-32	139
140	Mələyi - Малаги - Malayi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-33
141	Muxtarı- Мухтары -Mukhtary	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-34
142	Naхçıvan qara üzümü - Нахчыван гара изюму -Naxchyvan gara uzumu	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-35
143	Naхçıvan üzümü – Нахчыван изюму – Naxchyvan uzumu	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-36
144	Uzunsalkımlı- Узунсалхымлы - Uzunsalkhymly	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-3
145	Pişikgözü – Пишикгёзу - Pishikgyozu	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-38
146	Pişik üzümü- Пишик изюму – Pishik uzumu	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-39
147	Rizağa - Ризага – Rizaga	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-40
148	Xərçi - Харджи -Kharji	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-41
149	Xətmi – Хатми - Khatmi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-42
150	Xındoğnu - Хиндогны -Khyndogny	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-43
151	Sarı şireyi - Сары ширейи - Sary shireyi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-44
152	Sarı üzüm - Сары изюм -Sary uzum	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-45
153	Sahangiri - Джахангири – Jahangiri	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-46
154	Zalxa - Залха - Zalkha	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-47
155	Zeynəddin üzümü - Зейнеддин изюму - Zeyneddin uzumu	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-48
156	Zərəni qorasi - Зарани горасы - Zarani gorasy	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-49
157	Şahtaxti - Шахтахты -Shahtakhty	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-50
158	Şamaxı mərandisi - Шамахи марандиси - Shamaxy marandisi	T.4-51	158
159	Şəkərbura - Шакарбура -Shakarbura	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-52
160	Şirvanşahi - Ширваншахи - Shirvanshahy	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	T.4-53
Seleksiya sort və formaları - Селекционные сорта и формы – Selection varieties and forms			
1	Azəri - Азери - Azeri	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	S.T.5-1
2	Bəhrəli - Бехрели - Bahrəli	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	S.T.5-2
3	Bənəniyar - Бананияр -Bananiyar	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	S.U.5-2
4	Əlincə - Алинджа - Elinja	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	S.T.5-4
5	Gəncəvi - Gencevi – Джанджави	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	S.R.5-5
6	Göy-göl - Гёй-Гёл - Gyoy-Gyol	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	S.T.5-6
7	Ismaili - Исмаили - Ismaili	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	S.R.5-7
8	Kəpəz - Кяпаз - Kyapaz	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	S.T.5-8
9	Qarabulağı - Гарабулагс -Garabulaghy	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	S.R.5-9

№	Üzüm sortlarının adları	Şifrəsi	Kodu
10	Qızılca - Гызылджа - Gyzylja	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	S.K.5-10
11	Məhəri - Махари -Mahari	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	S.R.5-11
12	Naхçıvan muskatı- Нахчыван мускаты - Nakhchyvan muskaty	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	S.R.5-12
13	Nərgizi - Наргизи - Nargizi	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	S.U.5-13
14	Oğuz üzümü - Огуз изюму -Oguz uzumu	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	S.U.5-14
15	Süfrə bayanşirə - Суфра баянширей - Sufra bayanshira	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	S.U.5-15
16	Uğur - Угур –Ugur	Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	S.U. 5-16
İntroduksiya sortları - Интродуцированные сорта – Introduced varieties			
1	Ağ Bolqar - Аг Болгар -Ag Bolgar	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	İ.T.-6-1
2	Ağadaуı - Агадаи - Aghadai	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	İ.R.-6-2
3	Bayanşirə - Баянширей -Bayanshira	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	İ.U.6-3
4	İtaliya muskatı - Мускат итальянский - Muscat Italia	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	İ.R.6-4
5	Qaraburnu – Гарабурну - Garaburnu	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	İ.T.6-4
6	Qara səncəl - Гара джанджал - Gara janjal	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	İ.R.6-5
7	Özbəkistan muskatı – Мускат узбекстанский - Muscat of Uzbekistan	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	İ.R.6-6
8	Parkent - Паркент -Parkent	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	İ.R.6-7
9	Red Qlob – Ред Глоб –Red Globe	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	İ.R.6-8
10	Risliŋ - Рислинг - Riesling	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	İ.T.6-9
11	Rkasiteli - Ркацители -Rkatsiteli	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	İ.T.6-10
12	Terbaş - Тербаш - Terbash	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.c.	İ. T.6-11
13	Ağ viktoriya - Виктория Белая - Viktoria white	Az.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.	İ.R.6-12

Cədvəl 2

Üzümkimilər (*Vitaceae* Juss.) fəsiləsinin müasir təsnifatının kodlaşdırılması

Taksonomik vahidlər		Kodu
<i>Plantae</i>	Aləm	01
<i>Travceobionta</i>	Yarımaləm	02
<i>Spermatophyta</i>	Şöbəüstü	03
<i>Magnoliophyta</i>	Şöbə	04
<i>Rosanae</i>	Sıraüstü	05
<i>Magnoliopsida</i>	Sınıf	06
<i>Maqnoliidae</i>	y/sınıf	07
<i>Vitaliae</i>	Sıraüstü	08
<i>Vitales Juss</i>	Sıra	09
<i>Vitaceae Juss</i>	Fəsilə	10
<i>Vitis. L</i>	Cins	11
<i>V. vinifera L</i>	.Növ	12
<i>V.vinifera ssp. sylvestris</i> Gmel.	Y/növ - yabanı üzüm	13a
<i>V.vinifera ssp. sativa</i> DC	Y/növ -becərilən sortlar	13b

Bu şifrə və kodlaşmaya uyğun olaraq nümunə üçün Ağ kişmişi sortunun rəqəmsal ampeloqrafik təsviri aşağıda verilmişdir.

QEYD: *Vitaceae* Juss. fəsiləsinin müasir təsnifatı və kodları:

01 - *Plantae*, 002 - *Travceobionta*, 03 - *Spermatophyta*, 04 - *Magnoliophyta*, 05 - *Rosanae*, 06 - *Magnoliopsida*, 07 - *Maqnoliidae*, 08 - *Vitaliae*, 09 - *Vitales*, Juss., 10 - *Vitaceae Juss*, 11 - *Vitis. L.*, 12 - *V.vinifera L.*, 13a *V.vinifera ssp. sylvestris* Gmel., 013b *V.vinifera ssp. sativa* DC

Sortların adlarının şifrələnməsi və kodlaşdırılması:

Kişimişi sortları: şifrə: - *Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.*- K №

Süfrə sortları: şifrə: - *Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.a.*- R №

Universal sortlar: şifrə - *Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.*- U №

Texniki sortlar: şifrə: *Az.v.v.ssp. sativa. C.o.s.c.*- T №

(İntroduksiya olunmuş sortların kodunun qarşısına – İ, seleksiya nəticəsində alınan sortların kodunun qarşısına isə - S hərfi qoyulmuşdur).

Nümunə

Ağ kişimişi sotunun rəqəmsal ampeloqrafik təsviri qaydası

Şifrə: *Az.N.V.v.ssp. sativa. C.o.s.a.*

Kodu: K.0-1

Sistematik təsviri

01; 02; 03; 04; 05; 06; 07; 08; 09; 10; 11; 12; 13-b; 4.

Ampelo-deskriptor xüsusiyyəti

01/1; 003/1; 004/1; 010/1; 012/1; 017/3; 053/1; 065/7; 067/1; 068/3; 069/7; 074/1; 075/1; 076/3; 079/5; 082/1; 084/1; 085/1; 087/1; 093/3; 094/3; 103/2; 151/3; 153/2; 202/7; 204/5; 206/5; 207/5; 220/5; 223/6; 225/1; 228/1; 230/1; 232/1; 234/2; 235/1; 236/1; 238/5; 240/2; 241/1; 243/0; 301/5; 303/3; 304/7; 351/7; 452/5; 453/5; 455/3; 456/3; 458/9; 459/7; 504/7; 505/7; 506/3; 604/9; 629/6; 630/9; 631/5; 632/5.

Tədqiqat işinin nəticələri və müzakirəsi

Yerinə yetirilən elmi-tədqiqat işlərindən aşağıdakı *elmi nəticələr* əldə olunmuşdur:

- İlk dəfə olaraq Azərbaycanda becərilən 270-dən artıq üzüm sortlarının adları rəqəmsal ampeloqrafik təsvir olunmasında istifadə edilməsi üçün kodlaşdırılmış və şifrələnmişdir (**3, s. 120-13**)

- Üzüm sortlarında genetik əlamətlərin OIV deskriptorları üzrə beynəlxalq miqyasda qəbul edilmiş şifrə və kodları əsasında oxunması üçün “Üzümədə irsi əlamət və xüsusiyyətlərin şifrə və kodları” Azərbaycan, ingilis və rus dillərində verilmiş açarlardan istifadə olunmalıdır (2, s. 211-214; 3, s. 120-132);

- Bu açarlardan istifadə etməklə kod və şifrələrin oxunması nəticəsində ayrı-ayrı millətlərə, xalqlara məxsus olan kənd təsərrüfatı işçiləri, fermerlər, iş adamları ayrı-ayrı ölkələrdə mövcud olan üzüm sortlarının sistematik tərkibi, tam ampeloqrafik təsviri, aqrobioloji keyfiyyətləri, kimyəvi-texnoloji xüsusiyyətləri haqqında, xüsusilə sort seçiminin düzgün aparılmasında öz təsərrüfat fəaliyyətləri üçün elmi məlumatlar əldə edə bilirlər;

- Rəqəmsal ampeloqrafiya sahəsinin müvafiq metodikalarından istifadə olunması dünyada üzümçülük geniş yayılan dövlətlərdə, elmi-tədqiqat seleksiya mərkəzlərində hər bir ölkəyə, bölgəyə, millətə, xalqa məxsus olan üzüm sortlarının əsas genetik əlamətlərinin və irsi dəyişkənlik xüsusiyyətlərinin, həmçinin adlarının kod və şifrələnməsi dünya miqyasında üzümçülük üzrə elmi və praktiki əlaqələrin inkişafında, məqsədyönlü introduksiya işlərində, ayrı-ayrı sortlardan səmərəli istifadə olunmasında, elmi əlaqələrin genişləndirilməsində, üzüm sortları üzrə beynəlxalq elektron informasiya bazasının yaradılmasında, ayrı-ayrı millətlərə, xalqlara məxsus olan dil probleminin aradan qaldırılmasında və nəticə etibarilə beynəlxalq miqyasda üzümçülüğün genişləndirilməsində mühüm rol oynayacaqdır;

- Rəqəmsal ampeloqrafiya dünyada üzüm sortlarının çox yığcam formada kod və şifrələrlə ampeloqrafik təsvirlərinin aparılmasına, ampelo-deskriptor xüsusiyyətlərinin hazırlanmasına və bu kimi elmi-praktiki məlumatların hər bir xalqa, millətə məxsus olan şəxslərin tərcümə olunmadan məqsədyönlü şəkildə istifadə edilməsinə, üzüm sahələrinin genişləndirilməsində yüksək maddi gəlirin əldə olunması üçün sort seçiminin düzgün aparılmasında, çox yığsam formada ampeloqrafiya kitablarının yazılmasına, üzümün elektron katoloqunun hazırlanmasına şərait yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. Quliyev V.M., Naxçıvan Muxtar Respublikasının ampeloqrafiyası. Naxçıvan 2012, 582 s.
2. Quliyev V.M., Səlimov V.S., Qurbanov M.R., Musayev M.K., İdrisov H.Ə., Nəcəfov C.S. Azərbaycan ampeloqrafiyası. Bakı: Müəllim, 2017, 738 s.
3. Quliyev V.M., Səlimov V.S. Azərbaycan ampeloqrafiyası. Bakı: Müəllim, 2021, 887 s.
4. Səlimov V.S. Üzüm genotiplərinin ampeloqrafik tədqiqat üsulları. Bakı: Müəllim, 2014, 184 s.
5. Səlimov V.S. Üzümün ampeloqrafik skriniqi. Bakı: Müəllim, 2019, s. 318
6. Caracteres ampelographiques. Code des caracteres descriptifs des varietes et especes de *Vitis*. Paris: Dedon, 1984, 135 p.
7. Codes des caracteres descriptifs des varietes et especes re *Vitis*. OIV. 2001. <http://www.oiv.int/fr>

КОДЫ И ШИФРЫ ИМЕНОВАНИЕ ВОЗДЕЛЫВАЕМЫХ СОРТА ВИНОГРАДА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

В.М.Кулиев

*В статье отмечается, что в мире более 400 основных генетических признаков и типов наследственной изменчивости были закодированы и зашифрованы на основе дескрипторов OIV сортов винограда, принадлежащих к *V. vinifera L.*, в соответствии с международно признанными стандартами. Соответственно, в Азербайджане началась разработка цифровых ампелографических описаний сортов винограда. Впервые в Азербайджанской Республике более 270 аборигенных и интродуцированных, а также селекционных сортов винограда основные генетические признаки и ампело-дескрипторные особенности соответствующих методу цифровой ампелографии выражены в кодах и цифрах, Ключи к чтению таких кодов и цифрах в фундаментальных трудах Ампелография Азербайджана даны на азербайджанском, английском и русском языках. Также для целей цифрового ампелографического описания названия аборигенных сортов винограда выражено соответствующими кодами и шифрами. В статье также приводится пример цифрового ампелографического описания сортов винограда.*

CODES AND CIPHERS NAMING OF CULTIVATED GRAPE VARIETIES IN AZERBAIJAN

V.M.Guliyev

*The article notes that in the world more than 400 basic genetic traits and types of hereditary variability have been coded and encrypted based on OIV descriptors of grape varieties belonging to *V. vinifera L.*, in accordance with internationally recognized standards. Accordingly, the development of digital ampelographic descriptions of grape varieties has begun in Azerbaijan. For the first time in the Republic of Azerbaijan, more than 270 aboriginal and introduced, as well as breeding grape varieties, the main genetic characteristics and ampelo-descriptor features corresponding to the digital ampelography method are expressed in codes and numerals, The keys to reading such codes and numerals in fundamental works Ampelography of Azerbaijan are given in Azerbaijani, English and Russian languages. Also, for the purpose of digital ampelographic description, the names of indigenous grape varieties are expressed by appropriate codes and ciphers. The article also provides an example of a digital ampelographic description of grape varieties.*